

Vertoog over de verbetering van het verstand en over de weg waar langs dit het best tot ware kennis van de dingen kan worden gebracht

Door: Spinoza uit "De Uitgelezen Spinoza"

Nadat de ervaring mij had geleerd, dat al wat zo in het gewone leven voorkomt ijdel en nietig is, en omdat ik inzag dat alles waarvoor en wat ik vreesde uit zichzelf niets goeds noch kwaads bevatte, tenzij alleen voor zover mijn gemoed er door werd bewogen, besloot ik ten slotte te onderzoeken of er ook iets bestond dat een waarachtig goed was, dat men deelachtig zou kunnen worden en waardoor alleen, met verwerping van al het vorige, de ziel kon worden vervuld; kortom of er iets bestond waardoor ik, wanneer ik het had gevonden en verworven, eeuwig een gestadige en hoogste blijheid zou genieten.

Ik zeg dat ik hiertoe 'ten slotte besloot'; op het eerste gezicht immers; scheen het ongeraden ter wille van een vooralsnog onzekere zaak iets zekers te laten varen; ik zag immers de gemakken welke door eer en rijkdom worden verkregen en dat ik genoodzaakt zou zijn van het streven daarnaar af te zien, indien ik ernstig werk wilde maken van iets nieuws. Zo misschien het hoogste geluk in hen lag, dan zou ik dit - ik zag dat duidelijk in - moeten missen. Lag het evenwel niet in hen, zo zou ik, indien ik toch naar deze zaken streefde, ook dan het hoogste geluk moeten ontberen.

Ik overwoog daarom in mijn gemoed of het wellicht mogelijk zou zijn tot een nieuwe levensrichting, of althans tot de zekerheid daaromtrent te geraken, zonder de gewone gang en inrichting van mijn leven te wijzigen, wat ik dikwijls te vergeefs heb beproefd. Want de dingen die zich het meest doen gelden in het leven, en door de mensen, gelijk men uit hun daden kan opmaken, voor het hoogste goed worden gehouden, kunnen tot drie worden herleid, te weten: rijkdom, eer en zingenot. Door deze drie wordt de ziel dermate in beslag genomen, dat hij nagenoeg met meer aan enig ander goed kan denken.

Wat het zingenot betreft, hierin blijft de ziel evenzeer bevangen als had zij in iets goeds bevrediging gevonden; waardoor zij grotelijks wordt belemmerd aan iets anders te denken. Na het genot volgt echter de diepste neerslachtigheid, die, ook al houdt zij de ziel niet langer gevangen, hem toch verwart en afstompt. Door een en rijkdom na te jagen wordt de ziel niet weinig afgeleid, vooral waar deze slechts om hunzelfs wil worden gezocht, omdat dan voorondersteld wordt dat zijzelf hoogste goed zijn.

Maar nog veel meer wordt de ziel door de eerezucht uit zijn koers gebracht; immers eer wordt steeds als op zichzelf goed beschouwd, als een einddoel, waarnaar alles zich richt. Voorts bestaat er voor deze beide niet, gelijk voor het zingenot, een naberouw, maar hoe meer men van beide bezit, hoe meer de vreugde over hen toeneemt; en bijgevolg worden wij er ook telkens meer toe geprikkeld beide nog te vermeerderen. Wordt onze verwachting echter in een of ander geval bedrogen, dan ontspringt hieruit alweer de diepste verslagenheid. Ten slotte is de eerezucht ook nog een grote belemmering, omdat

wij, in ere te komen, noodzakelijk ons leven naar de begrippen van de mensen moeten inrichten, namelijk door te mijden of te streven wat de mensen gemeenlijk mijden of nastreven.

Toen ik dus zag hoe dit alles mij verhinderde mij toe te leggen op een nieuwe levenswijze; ja, dat het er zozeer mee in strijd was dat ik noodzakelijk van een van beide afstand zou moeten doen, voelde ik mij genoopt te onderzoeken wat voor mij het nuttigst zou zijn. Zoals ik reeds zei scheen het immers of ik een zeker goed voor een onzeker wilde loslaten. Nadat ik evenwel een poos hierover had gepeinsd, bevond ik allereerst dat ik, wanneer ik dit alles losliet en mij tot het nieuwe doel aangordde, een goed dat van nature onzeker is (gelijk uit het hierboven gezegde duidelijk blijkt) zou laten varen voor een weliswaar ook onzeker, maar niet van nature (immers ik zocht juist een bestendig goed), maar slechts wat zijn bereikbaarheid betref.

Bij voortgezette overweging echter kwam ik tot het inzicht dat ik, indien ik slechts tot op de grond van de zaak zou kunnen doordenken, een zeker kwaad voor een zeker goed zou laten varen. Ik begreep namelijk, dat ik in het hoogste gevaar verkeerde en dat ik was gedwongen met alle macht een geneesmiddel, hoe onzeker ook, te zoeken; evenals een zieke met een dodelijke kwaal, met de dood in het vooruitzicht wanneer hij geen middel aanwendt, wel genoodzaakt is dit, hoewel het onzeker is, met uiterste krachten te zoeken, omdat immers zijn enige hoop erin gelegen is.

Al die zaken echter, welke de grote menigte najaagt, bieden niet alleen generlei hulpmiddel tot handhaving van ons bestaan, maar zijn integendeel beletselen daartoe en herhaaldelijk zijn zij zelfs oorzaak van de ondergang van hen die ze bezitten, en steeds van hen, die er door worden bezeten.

Talrijk zijn immers de voorbeelden van hen, die vervolging tot de dood toe moesten ondervinden ter wille van hun rijkdommen, en eveneens van hen die, om schatten te verwerven, zich aan zovele gevaren blootstelden, dat zij tenslotte hun dwaasheid met het leven boetten. Niet minder voorbeelden zijn er van hen die de diepste ellende moesten verduren om roem te verkrijgen of te handhaven. Talloos ten slotte zijn de voorbeelden van mensen die door al te grote genotzucht hun eigen dood hebben verhaast.

Het kwam mij vervolgens voor dat deze euvelen hun oorsprong vonden in het feit dat heel ons geluk of ongeluk uitsluitend ligt in de geaardheid van het voorwerp waaraan wij ons in liefde hechten. Want om wat wij niet liefhebben zal nooit twist ontstaan; het veroorzaakt geen droefheid zo het teloorgaat, geen afgunst zo een ander het bezit, geen vrees, geen haat, in een woord, generlei gemoedsbeweging. Al deze aandoeningen komen slechts te pas bij de liefde tot dingen die vergankelijk zijn, zoals alles waarover wij zo-even spraken.

De liefde tot iets eeuwigs en oneindigs echter weidt de ziel in loutere blijheid, en alle droefheid is haar vreemd, wat ten zeerste begerenswaard is en met alle kracht behoort te worden nagestreefd. Niet zonder reden evenwel bezigde ik de woorden: 'Indien ik slechts ernstig zou kunnen doordenken.' Want ofschoon ik dit zo duidelijk had ingezien, kon ik daarom toch nog niet alle hebzucht, genotzucht en eerzucht afleggen.

Dit ene bemerkte ik, dat mijn geest, zolang hij zich met deze overpeinzingen bezighield en ernstig over zijn nieuwe levensdoel nadacht, zich van die verwerpelijke zaken afwendde; wat mij tot grote troost strekte. Immers ik zag daaruit dat al dit kwade niet van een aard was dat het voor geen geneesmiddelen wilde wijken. En ofschoon deze ogenblikken in het begin zeldzaam waren en slechts uiterst kort duurden, werden zij toch, naarmate ik het ware goed hoe langer hoe meer leerde kennen, talrijker en langduriger; vooral nadat ik had ingezien dat de verwerving van geld, of genot en roem, slechts hinderlijk is zolang zij om hun zelfs wil en niet als middel tot iets anders worden nagestreefd. Wanneer zij slechts als middel gezocht worden, zal men ook maat in hen houden en zullen zij allermint in de weg staan, maar integendeel in hoge mate het doel, ter wille waarvan men zoekt, bevorderen, gelijk wij te zijner plaatse zullen aantonen.

Hier wil ik slechts in het kort nog zeggen wat ik onder een waarachtig goed versta en tevens wat het hoogste goed is. Om dit juist te begrijpen moet men in het oog houden, dat de begrippen goed en kwaad niet anders dan in betrekkelijke zin kunnen worden gebezigd, zodat een en dezelfde zaak uit verschillende gezichtspunten beschouwd goed of kwaad kan zijn; hetzelfde geldt voor de begrippen volmaakt of onvolmaakt. Immers niets kan op zichzelf, in zijn eigen aard beschouwd, volmaakt of onvolmaakt worden genoemd; vooral nadat wij zullen hebben ingezien dat al wat geschiedt, plaatsgrijpt volgens een eeuwig orde en vaste natuurwetten.

Waar echter menselijk vermogen die orde niet in gedachten kan omvatten en de mens zich nochtans een voorstelling kan vormen van een menselijke aard veel machtiger dan de eigene, terwijl hij generlei beletsel ziet voor het verkrijgen van een dusdanige aard, wordt hij ertoe gedreven naar middelen te zoeken die hem tot zulk een volmaaktheid kunnen leiden.

Alles nu wat middel zijn kan tot bereiking van dit doel heet een waarachtig goed. Het hoogste goed echter is, zover te komen dat men, zo mogelijk met andere enkelingen samen zulk een aard verkrijgt. Hoedanig evenwel deze aard is, zullen wij te zijner plaatse uiteenzetten, waar dan zal blijken dat hij bestaat in het bewustzijn van de eenheid van de ziel met de hele Natuur.

Dit is het doel waarnaar ik streef, namelijk zulk een aard te verkrijgen en tevens te maken dat nog velen met mij hem verkrijgen. Met andere woorden: voor mijn eigen geluk behoor ik mij moeite te geven, dat zoveel mogelijk anderen tot hetzelfde inzicht komen als ikzelf, dat hun verstand en begeerte geheel en al met mijn verstand en begeerte

overeenstemmen. Hiertoe is het nodig zoveel van de Natuur te begrijpen als volstaat om zulk een aard te verkrijgen en vervolgens om een zodanige gemeenschap te vormen als wenselijk is, opdat zo velen mogelijk zo gemakkelijk en zo zeker mogelijk hetzelfde bereiken.

Voorts legge men zich toe op de Zedenleer, alsmede de Opvoedkunde. En, omdat gezondheid geen gering hulpmiddel is om het genoemde doel te bereiken, moet een volledige Geneeskunst worden samengesteld, terwijl ook de Mechanica in genen dele verwaarloosd mag worden, daar door kunstvaardigheid veel moeilijks licht wordt gemaakt en wij door haar veel tijd en moeite in het leven kunnen uitsparen.

Maar voor alles is het nodig een middel te bedenken om het verstand gezond te maken en het, voor zover dit aanvankelijk gaat, te zuiveren, opdat het de dingen op gelukkige wijze zonder dwaling en zo goed mogelijk kan begrijpen.

Hieruit kan iedereen reeds zien, dat ik alle wetenschappen op een doeleinde wil richten, te weten om, zoals ik reeds zei, de hoogste menselijke volmaaktheid te bereiken. En zo zal in de wetenschappen al wat ons niet nader brengt tot dit doel als nutteloos verworpen moeten worden; of, om het in een woord te zeggen: al onze daden zowel als gedachten behoren op dit doel gericht te zijn.

Terwijl wij dit doel nastreven en trachten het verstand in het rechte spoor te brengen, moeten wij toch noodzakelijk leven. Daarom zijn wij genoodzaakt v66r alles enkele levensregelen, welke wij voorlopig voor goed houden, aan te nemen, en wel deze:

1. Spreek naar het bevattingsvermogen van de menigte en doe verder al wat de bereiking van ons doel niet blijkbaar in de weg staat. Want het levert een niet gering voordeel op wanneer wij ons zoveel mogelijk bij haar bevattingsvermogen aanpassen. Waarbij nog komt dat men zich daardoor een welwillend gehoor voor de waarheid verschaft.
2. Maak van genietingen slechts gebruik voor zover zij voor het behoud van de gezondheid volstaan.
3. Tracht eindelijk slechts zoveel geld of andere zaken te verwerven als volstaan om het leven en de gezondheid te onderhouden en 's lands zeden, voor zover niet in strijd met ons doel, te gehoorzamen.